

ΑΣΙ

Χώρος

Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης

Ειδικό τεύχος – Αφιέρωμα

Πολεοδομία, Χωροταξία, Περιφερειακή Ανάπτυξη:
Σύγχρονες Τάσεις, Νέοι Επιστήμονες

2016

24

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Ειδικό τεύχος – Αφιέρωμα

**Πολεοδομία, Χωροταξία, Περιφερειακή Ανάπτυξη:
Σύγχρονες Τάσεις, Νέοι Επιστήμονες**

Επιμέλεια

Δέφνερ Αλέξιος-Μιχαήλ, Καλλιώρας Δημήτρης

Επιστημονικό Περιοδικό

αιχλώρος

Διεύθυνση:
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ
<http://www.aeihoros.gr>, e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74486

Επιμέλεια έκδοσης: Εύη Κολοβού
Λαγού: Παναγιώτης Μανέτος
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς-Παναγιώτης Μανέτος

Δέφνερ, Α.-Μ., Καλλιώρας, Δ.	4
Πολεοδομία, Χωροταξία, Περιφερειακή Ανάπτυξη: Σύγχρονες Τάσεις, Νέοι Επιστήμονες	
Τσαβδάρου, Χ.	7
Ο διεκδικούμενος Κοινός Χώρος, μεταξύ δημιουργικής πόλης και εξεγερμένης πόλης: Η περίπτωση της Ιστανμπούλ	
Ρεμπής, Ν.	27
Εντοπισμός γεωγραφικά αποκλεισμένων περιοχών και κατοίκων της Περιφέρειας Κρήτης από το αγαθό της υγείας	
Ντούρα, Μ., Παπαδάκη-Μαραγκού, Η.	46
Κοινωνική δυναμική και χωρικές μεταλλάξεις: Το παράδειγμα του Μεταουργείου	
Κυριακίδης, Χ.	67
Προσεγγίζοντας τη λειτουργία του δημόσιου αστικού χώρου με γνώμονα τις τοπικές παραμέτρους: Συγκριτική μελέτη μεταξύ Λάρισας και Νότινχαμ	
Καπιτσίνης, Ν.	86
Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη μεταφορά επιχειρήσεων: Συγκριτική ανάλυση της προ- και μετα-κρίσης μετακίνησης των Ελληνικών επιχειρήσεων στην Βουλγαρία.	
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
Γκιάλης Σ.	123
Λόης Λαμπριανίδης, Θανάσης Καλογερέσης & Γρηγόρης Καυκαλάς (Επιμέλεια) (2016) <i>Χωρική ανάπτυξη και ανθρώπινο δυναμικό: Νέες θεωρητικές προσεγγίσεις και η εφαρμογή τους στην Ελλάδα</i>	

Κοινωνική δυναμική και χωρικές μεταλλάξεις: Το παράδειγμα του Μεταξουργείου

Μαγδαληνή Ντούρα

Αρχιτέκτονας Μηχανικός, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ήρα Παπαδάκη-Μαραγκού

Αρχιτέκτονας Μηχανικός, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Περίληψη

Το παρόν άρθρο διερευνά την αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στην πόλη και την κοινωνία, μέσα από τη μελέτη του φαινομένου του εξευγενισμού. Ως πεδίο έρευνας επιλέχθηκε η περιοχή του Μεταξουργείου, μια περιοχή στην οποία τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σταδιακή εμφύτευση ξένων στοιχείων ως προς τα μέχρι τώρα χωρικά και κοινωνικά δεδομένα. Με την αναφορά στα στάδια εξέλιξης και στις προϋποθέσεις εμφάνισης του εξευγενιστικού φαινομένου θα πραγματοποιηθεί μια λεπτομερής καταγραφή των κινήσεων και των διαδικασιών που υποβοηθούν την εξέλιξη του στο Μεταξουργείο. Τα στοιχεία αυτά θα αναλυθούν σε κατηγορίες, ανάλογα με το υποκείμενο από το οποίο προέρχονται. Θα σκιαγραφηθεί το ανθρώπινο «μωσαϊκό» που συνθέτει την τοπική κοινότητα κυρίως μέσα από συνεντεύξεις και έρευνα πεδίου, με στόχο την ανάδειξη του ρόλου της κοινωνικής δυναμικής στη δημιουργία ενός πλαισίου αντίδρασης και σύγκρουσης με τις κυρίαρχες χωρικές πρακτικές. Αποτιμώντας τη σημερινή κατάσταση, θα επιχειρηθεί να προσδιοριστεί το μέλλον της περιοχής λαμβάνοντας υπόψη τη διεθνή βιβλιογραφία, αλλά κυρίως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου χωρικού πεδίου έρευνας.

Λέξεις κλειδιά

ιστορικό κέντρο, αστικές αναπλάσεις, Μεταξουργείο, εξευγενισμός, κοινωνική δυναμική

Social Dynamics and Urban Mutations: The example of Metaxourgeio

Abstract

This article investigates the bidirectional relationship between city and society, through the phenomenon of gentrification. As case study, we have chosen the region of Metaxourgeio where, during the last few years, foreign elements have been implemented as far as the existing spatial and social organization is concerned. Through the evolutionary phases and the conditions required for the appearance of gentrification, we will realize a systematic analysis of the procedures which contribute in its evolution in Metaxourgeio. This analysis will be presented in different parts according to the subject of which is derived. We will outline the human “mosaic” of the local community through interviews and constant survey onto the region. Our aim is to point out the role of social dynamics into the formulation of a frame opposed to the dominant spatial strategies. Estimating the current conditions, we will attempt to designate the future of Metaxourgeio taking into account the international bibliography, but mostly the spatial and social characteristics of this particular region.

Keywords

historical centre, urban renewal, Metaxourgeio, gentrification, social dynamics

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο του εξευγενισμού είναι ένα φαινόμενο που αποδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο την αναπόδραστη σχέση μεταξύ κοινωνίας και πόλης, τη συνεχή ανατροφοδότηση μεταξύ τους και έρχεται να δικαιώσει τον ισχυρισμό του Lefebvre (2007) για το χώρο ως κοινωνικά πραγματοποιούμενο, αλλά και ως κοινωνικά διαχωριζόμενο.

Το παρόν άρθρο προσεγγίζει τη διαδικασία του εξευγενισμού μέσω των ορισμών που διατυπώθηκαν από το Smith και την Zukin. Σύμφωνα με τον πρώτο, «ο όρος *gentrification* αποδίδει τη διαδικασία κατά την οποία οι γειτονιές της εργατικής τάξης αναμορφώνονται από νέους μεσοαστούς αγοραστές κατοικιών, από τους ιδιοκτήτες γης και κατοικίας και από τους εκφραστές του κατασκευαστικού κεφαλαίου» (Smith, 1996: 139). Η Zukin με τη σειρά της προτείνει σαν ορισμό του φαινομένου τη «μετατροπή ορισμένων κοινωνικά περιθωριακών εργατικών περιοχών του κέντρου της πόλης σε περιοχές κατοικίας των μεσαίων τάξεων» (Zukin, 1987: 129).

Το πλαίσιο εκδήλωσης του φαινομένου είναι εφικτό να καθοριστεί μέσω της αναφοράς στις δύο διαφορετικές ερμηνείες για τα αίτια εμφάνισής του που έχουν αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες. Σύμφωνα με το διαχωρισμό που επικρατεί στις επιστημονικές έρευνες, διακρίνουμε δύο τάσεις: Η πρώτη σχετίζει τον εξευγενισμό με τις θεωρίες για την άνιση ανάπτυξη και τα κυκλώματα συσσώρευσης κεφαλαίου από τον Harvey (1982), και η οποία δίνει έμφαση σε παράγοντες προσφοράς, όπως είναι η κατάλληλη επένδυση στο κτισμένο περιβάλλον (θεωρία της προσφοράς). Η δεύτερη θεωρεί ότι το φαινόμενο είναι άμεσα συσχετισμένο με *«την ατομική επιλογή και τη μεταλλαγή των αντιλήψεων των υποκειμένων για την πόλη»* (θεωρία της ζήτησης) (Μουκούλης, 2008: 17).

Ωστόσο, η πλήρης κατανόησή του μοιάζει πιο ολοκληρωμένη αν λάβουμε υπόψη μας και τις δύο θεωρίες. Σύμφωνα με τον Smith, *«όλες οι καταναλωτικές προτιμήσεις του κόσμου παραμένουν και θα εξακολουθούν να παραμένουν ασημαντες χωρίς την αναγκαία χρηματοδότηση από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα»* (Smith, 1982: 68). Από την άλλη πλευρά, όμως, η επένδυση στο αστικό περιβάλλον της μεταβιομηχανικής κοινωνίας «οφείλει» να ανταποκρίνεται τόσο στα καταναλωτικά πρότυπα, όσο και στις επιταγές της αγοράς ακινήτων, καθώς *«μια ουσιαστική προϋπόθεση για τη συγκέντρωση της αστικής τάξης είναι η διαδικασία όπου η πολιτισμική πρωτοπορία μετακινείται σε μια περιοχή για να της δώσει πολιτισμική νομιμότητα»* (Savage and Warde, 2005: 158-9). Αντισταθμιζόμενα λοιπόν, ότι η μια οπτική συμπληρώνει την άλλη.

Στο συγκεκριμένο άρθρο θα αναλύσουμε εν συντομία τις θεωρίες που μελετούν τις κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις που έχουν έμφυτες τα αστικά ζητήματα, και θέτουν τον αστικό σχεδιασμό σε ένα ευρύτερο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο. Στη συνέχεια, θα αναζητήσουμε απτά παραδείγματα που καταδεικνύουν την εκδήλωση του εξευγενιστικού φαινομένου στο Μεταξουργείο, βάση των θεωριών που αναπτύχθηκαν.

2. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ.

Ο χώρος, και ειδικότερα το αστικό περιβάλλον, είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής δυναμικής και της αλληλεπίδρασης των υποκειμένων που δρουν στο χώρο. Σύμφωνα με τον Lefebvre (2007), η αστική πραγματικότητα μπορεί να αναγνωστεί σε δύο διαφορετικά επίπεδα. Σε πρώτο επίπεδο, διακρίνεται το πρακτικό-αισθητό, δηλαδή το αντιληπτό, το κατανοητό. Είναι αυτό που αντιλαμβάνεται ο οποιοσδήποτε περιπατητής μέσα στην πόλη, δηλαδή το δομημένο περιβάλλον. Σε δεύτερο επίπεδο, τοποθετείται το αστικό, το οποίο εμπεριέχει την κοινωνική πραγματικότητα, δηλαδή, τις σχέσεις των υποκειμένων που δρουν στο χώρο. Πραγματώνεται μέσα από την αρχιτεκτονική και την πολεοδομική πρακτική, άρα μέσα από το πρακτικό-αισθητό. Ασφαλώς, η κοινωνική πραγματικότητα δεν είναι ένα

ομογενές σύνολο. Αποτελείται από επιμέρους πραγματικότητες, όπως τις ζουν και τις διαμορφώνουν οι διαφορετικές κοινωνικές ομάδες που συνυπάρχουν στο χώρο: κάθε μια με τα δικά της οικονομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, κάθε μια με τη δική της οπτική για την παραγωγή και διαχείριση του χώρου. Όπως αναφέρει ο Halbwachs, «μέσα στον αστικό ιστό, μπορούμε να εντοπίσουμε τόσες διαφορετικές χωρικές εκφράσεις όσες είναι και οι κοινωνικές ομάδες που δρουν σε αυτό» (Halbwachs, 1980: 14). Οι διαφορετικές χωρικές εκφράσεις αντιστοιχούν στις επιμέρους κοινωνικές πραγματικότητες. Συνθέτουν το όλο, δηλαδή το σύνολο της πόλης και διαμορφώνουν το πεδίο κοινωνικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων.

Οι παραπάνω σκέψεις συνδέονται άμεσα με την αντιμετώπιση της πόλης, ως «έργο χεριών του ανθρώπου» (Rossi, 1991: 31). Ως ζωντανό κομμάτι της κοινωνικής πραγματικότητας, η πόλη τροφοδοτεί την κοινωνία με εικόνες και σύμβολα, την ίδια στιγμή που τροφοδοτείται και εκείνη από τις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές. Ο αστικός χώρος είναι το πεδίο ζύμωσης και συνάντησης των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, καθώς και το βασικότερο πεδίο ανάπτυξης της οικονομικής δραστηριότητας και του καπιταλιστικού ανταγωνισμού. «Κινητοποιεί τις αρχές και τις αξίες της αστικής κοινωνίας και πρώτα από όλα, την αξία ανταλλαγής και το εμπόρευμα» (Lefebvre, 2007: 216). Αυτό, βέβαια, σημαίνει και τον παραγκωνισμό της αξίας χρήσης του χώρου και, ειδικότερα, του αστικού περιβάλλοντος, από την αξία ανταλλαγής που αποκτά ως εμπόρευμα, διαθέσιμο στην αγορά ακινήτων. Στις σημερινές μετα-βιομηχανικές πόλεις, όπου ο τριτογενής τομέας έχει κερδίσει το μεγαλύτερο έδαφος, «οι αξίες της κατανάλωσης και όχι της παραγωγής καθοδηγούν τις αποφάσεις για την πόλη και τις χρήσεις γης της» (Ley, 1978: 52). Αντιλαμβανόμαστε την ανάδειξη μιας θεώρησης, όπου το αστικό περιβάλλον χρησιμοποιείται ως σύμβολο και μέσο για την ανάδειξη πλούτου και εξουσίας. «Σήμερα, πόλεις και τόποι φροντίζουν πολύ περισσότερο να δημιουργήσουν μια θετική και υψηλής ποιότητας εικόνα του τόπου και επιδιώκουν αρχιτεκτονική και μορφές πολεοδομικού σχεδίου που να ανταποκρίνονται σε αυτή την ανάγκη» (Harvey, 2009: 134). Αυτή η ανάγκη οδηγεί στην προσπάθεια οργάνωσης του χώρου με όρους κέρδους (οικονομικού, πολιτικού και κοινωνικού), αγνοώντας ηθελημένα την κοινωνική δυναμική που εμπεριέχεται σε αυτόν.

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να εξετάσουμε πιο προσεκτικά τη θεώρηση του αστικού περιβάλλοντος ως εμπόρευμα. Το κτισμένο περιβάλλον αποτάσσεται την πραγματική του φύση, δηλαδή, την αξία χρήσης και συντάσσεται με τους όρους της καταναλωτικής κοινωνίας. Η αξία χρήσης έπεται της ανταλλακτικής, ενώ αποκτά και μία τρίτη μορφή αξίας: τη συμβολική, η οποία κρίνεται απαραίτητη για την επιτυχή ένταξη του στην καταναλωτική αγορά. Ένας τόπος παρουσιάζεται ως μοναδικός, ως ανεπανάληπτος, ως ένα θέαμα που αξίζει να επισκεφθείς. Προβάλλεται σαν ένα σκηνικό, σαν μια σειρά από επιλεγμένες

εικόνες χωρίς περιεχόμενο, χωρίς την κοινωνική δυναμική που τον διαμορφώνει και τον καθορίζει. Η προβολή αυτή πραγματώνεται μέσα από την κατάλληλη ενορχήστρωση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Ο τύπος με τα ανάλογα περιοδικά lifestyle κατέχει ρόλο-κλειδί στην κατασκευή αυτής της αντίληψης. Μέσα από τα δημοσιεύματα τους, έχουν τη δύναμη να κατευθύνουν τις προτιμήσεις του κοινού προωθώντας το συμβολικό κεφάλαιο της περιοχής. Διαφημίζουν και θεαματικοποιούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Ο δημόσιος χώρος, το κτισμένο περιβάλλον και οι άνθρωποι του προσφέρονται για κατανάλωση στον επισκέπτη-τουρίστα.

Ο Debord (1986) στο βιβλίο του «Η Κοινωνία του θεάματος», αναγνωρίζει στην πόλη δύο ιδιότητες. Από τη μία, αποτελεί πεδίο κυκλοφορίας εμπορευμάτων, το οποίο αναδομείται και τροποποιείται ανά πάσα στιγμή, ώστε να επιβεβαιώσει την εξουσία της κυρίαρχης τάξης. Από την άλλη, χρησιμοποιείται η ίδια ως τουριστικό θέαμα, αποκρύπτοντας την κοινωνική και ιστορική της υπόσταση. Η συμβολική αξία που αποκτά ο αστικός χώρος, αλλά και η ιδιότητα του ως θέαμα συγκλίνουν στον προσδιορισμό της ανταλλακτικής του αξίας. Οι δύο ιδιότητες που αποδίδει ο Debord στον αστικό χώρο θα μας απασχολήσουν καθ' όλη τη διάρκεια της παρούσας εισήγησης και θα αναζητήσουμε παραδείγματα για την περαιτέρω κατανόησή τους.

2.1. Ο ρόλος των ιστορικών κέντρων

Η περιοχή μελέτης εντάσσεται στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας, ο μετασχηματισμός του οποίου, τις τελευταίες δεκαετίες, αποτελεί αντικείμενο έρευνας και αιτία πολιτικών και επιστημονικών αντιπαραθέσεων. Ως αποτέλεσμα πολιτικής απόφασης, το ιστορικό κέντρο επιλέγεται ως το ισχυρότερο στοιχείο για την προβολή της οικονομικής και πολιτισμικής δύναμης της πρωτεύουσας, μέσα από μια νέα διαχείριση της ιστορικής και συλλογικής μνήμης. Σύμφωνα με την κυρίαρχη στα μέσα ενημέρωσης ρητορική, ο μετασχηματισμός του κέντρου της πρωτεύουσας στοχεύει στο να καταστήσει την πόλη ανταγωνιστική σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο μέσα από την αναθέρμανση της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Τις τελευταίες δεκαετίες, πραγματοποιούνται μια σειρά δράσεων από ιδιωτικούς και κρατικούς φορείς προς αυτή την κατεύθυνση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πρόγραμμα Rethink of Athens, ως μέρος της προσπάθειας για «*την ανασυγκρότηση του κέντρου της Αθήνας*» (Επίσημη ανακοίνωση της έκθεσης του προγράμματος, Μάρτιος 2013), ώστε να τοποθετήσει το αθηναϊκό κέντρο στο επίκεντρο του επενδυτικού ενδιαφέροντος.

Για να κατανοήσει κανείς τους στόχους τέτοιου είδους προγραμμάτων, είναι χρήσιμο να σταθεί στη ρητορική που αναπτύσσει η τακτική προώθησής τους. Λέξεις και φράσεις όπως ανακατασκευή (reconstruction), νοητική ανακατασκευή (rethink), αναγέννηση

(regeneration), αναχαρτογράφηση (remap) συνοδεύουν όλες τις μεγάλες επιχειρήσεις αναδιάρθρωσης των ιστορικών κέντρων των δυτικών πόλεων που κρίνεται ότι μπορούν να συμβάλλουν στην ανταγωνιστικότητά τους. Επιστρατεύονται για να παρουσιάσουν αυτή την ανακατασκευή ως κοινό στόχο όλης της κοινωνίας, αποκρύπτοντας ουσιαστικά τις πραγματικές κοινωνικές και χωρικές επιπτώσεις. Σε αυτές συγκαταλέγονται η βίαιη ανακατανομή χρήσεων και η παρέμβαση στην κοινωνική σύνθεση των υπό ανάπλαση περιοχών, με την επιλογή των κοινωνικών ομάδων που προνομιακά θα κατοικήσουν και θα στελεχώσουν τις νέες δραστηριότητες. Όπως μας δείχνει και η διεθνής εμπειρία, τα συγκεκριμένα προγράμματα διαμορφώνονται με βάση το πλαίσιο που τίθεται από το marketing των πόλεων. Στην διάλεξη του Δελαγραμμάτικα (2004) παρουσιάζονται με ιδιαίτερα σαφή τρόπο το πλαίσιο αυτό, καθώς και οι ρόλοι που μπορεί να αναλάβει το ιστορικό κέντρο μιας πόλης:

- Μουσειακό είδος, ιστορικό απομεινάρι που πρέπει να διασωθεί με μόνο κριτήριο τη διδακτική του αξία και την ανάδειξή του για τον επισκέπτη
- Αντικείμενο εκμετάλλευσης και «marketing», με σκοπό το οικονομικό όφελος
- Υποδοχέας και σύμβολο μιας ενδιαφέρουσας αστικής κοινωνικής ζωής στην οποία τη συνέχιση και τόνωση αποβλέπει η ανάπλαση
- Υποβαθμισμένο κομμάτι της πόλης, του οποίου η αναβάθμιση θα λύσει επιτακτικά προβλήματα και θα αναζωογονήσει την οικονομική και κοινωνική ζωή.

Στις διάφορες περιοχές του κέντρου της Αθήνας μπορούμε να αναγνωρίσουμε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις. Η Ακρόπολη και η Πλάκα αναλαμβάνουν το μουσειακό ρόλο, ο Ψυρρής και το Γκαζοχώρι αποτελούν τον υποδοχέα μιας νέας αστικής ζωής, ενώ το Μεταξουργείο είναι μια υποβαθμισμένη περιοχή του ιστορικού κέντρου, της οποίας η αναβάθμιση έπεται.

3. ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΥ

3.1. Ιστορικά χαρακτηριστικά

Μέσα στο πλαίσιο που αναλύθηκε παραπάνω, την τελευταία δεκαετία, το Μεταξουργείο, ως κομμάτι του αθηναϊκού κέντρου, φαίνεται να αλλάζει. Τα χαρακτηριστικά αυτής της μετάλλαξης παραπέμπουν στις διαδικασίες του εξευγενισμού.

Η «επιλογή» της περιοχής για την εμφάνιση των πρώτων σταδίων του φαινομένου δεν είναι τυχαία. Διαθέτει μια σειρά χαρακτηριστικών που από τη μία, την καθιστά «ευάλωτη» σε κοινωνικές και χωρικές ανακατατάξεις, και από την άλλη είναι ικανή να προσελκύσει το ενδιαφέρον κρατικών και ιδιωτικών φορέων. Ο χαρακτηρισμός «ευάλωτη» έγκειται στην ύπαρξη κυρίως δύο χαρακτηριστικών: το εγκαταλελειμμένο κτιριακό απόθεμα δημιουργεί

ευκαιρίες για την εγκατάσταση νέων χρήσεων, ενώ τα χαμηλά οικονομικά στρώματα που τη στελεχώνουν είναι πιο ευαίσθητα σε επικείμενους εκτοπισμούς.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη σημερινή συγκρότηση της περιοχής, οφείλουμε να αναφερθούμε στις κυριότερες διαδικασίες που συντελέστηκαν σε αυτή τις τελευταίες δεκαετίες. Ως τέτοιες αναγνωρίζονται:

- η απουσία κατασκευής πολυκατοικιών την περίοδο '60-'70, λόγω των μικρών ιδιοκτησιών και της πιθανότητας εύρεσης αρχαίων κατά την κατασκευή,
- η αυξανόμενη συγκοινωνιακή σημασία που δόθηκε σε οδούς της περιοχής, όπως η διάνοιξη της λεωφόρου Αθηνών και Λένορμαν και η προσέλκυση επιπλέον οχλουσών χρήσεων,
- η εγκατάλειψη της περιοχής λόγω της προαστιοποίησης του πληθυσμού τη δεκαετία του '80 και το κλείσιμο των βιοτεχνικών-βιομηχανικών επιχειρήσεων την ίδια δεκαετία.
- η εγγύτητα της περιοχής με το υποβαθμισμένο τμήμα του εμπορικού τριγώνου, νότια και δυτικά της Ομόνοιας.

Επήλθε απαξίωση του κτιριακού αποθέματος και υποβάθμιση του δημόσιου χώρου, καθώς δεν υπήρξε κανένα κίνητρο από κρατικό ή ιδιωτικό φορέα για συντήρηση αυτού του αποθέματος. Τη δεκαετία του '80, η γειτονιά διέθετε όλα τα χαρακτηριστικά για την προσέλκυση δυσμενέστερων οικονομικά ομάδων, αστέγων, τοξικομανών, ιεροδούλων, και μεταναστών: χαμηλή αξία γης και ακινήτων, φτηνά ενοίκια, εγκαταλελειμμένα/κενά κτίρια.

Σήμερα, συνεχίζει να αποτελεί μία κατεξοχήν λαϊκή συνοικία, μία περιοχή-καταφύγιο για οικονομικούς μετανάστες, χρήστες ναρκωτικών και άλλες ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες. Η κατάσταση, ωστόσο, φαίνεται να αλλάζει. Ήδη, δείγματα νέων χωρικών και κοινωνικών προτύπων έχουν εμφυτευθεί σε διάφορα σημεία της περιοχής.

3.2 Ο ρόλος της αστικής πολιτικής στη σημερινή εικόνα του Μεταξουργείου

Αρχή για τον αστικό μετασχηματισμό του αθηναϊκού κέντρου, από πλευράς κρατικής παρέμβασης, αποτέλεσε η σύνταξη του προγράμματος ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων σε ένα ενιαίο λειτουργικό σύνολο, από το υπουργείο ΠΕΧΩΔΕ, πρόγραμμα στο οποίο εντάχθηκε και το Μεταξουργείο, το 1985. Στο πρόγραμμα αυτό είναι η πρώτη φορά που γίνεται λόγος για την εγκατάσταση δραστηριοτήτων πολιτισμού και αναψυχής σε πρώην βιοτεχνικές και εργατικές συνοικίες, όπως στου Ψυρρή και στο Μεταξουργείο, αντίστοιχα. *«Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 1989- 1996 εκπονούνται 21 μελέτες αναβάθμισης σε κεντρικές αστικές περιοχές, εκ των οποίων 2 από τις 3 αφορούν τις περιοχές Ψυρρή και Μεταξουργείο»* (Δημητριάδης, 1993). Αποκλειστικά για την περιοχή μελέτης, μέχρι σήμερα

έχουν εκπονηθεί 2 μελέτες, ενώ συμπεριλαμβάνεται σε όλα τα σχέδια αναβάθμισης που αφορούν το κέντρο της Αθήνας.

Μελετώντας λίγο πιο προσεκτικά τους παρακάτω πίνακες, μπορούμε να προβούμε σε ορισμένες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με τους στόχους που τέθηκαν ανά διαστήματα, το βαθμό παρέμβασης των κρατικών μηχανισμών, όπως και για τις δράσεις που εν τέλει πραγματοποιήθηκαν.

Πίνακας 1Α. Συγκενρωτικός πίνακας κρατικών μελετών-προτάσεων-παρεμβάσεων 1993-2015

	Μέτρα	Αποσπάσματα- Σχόλια
Μελέτη αναβάθμισης της εταίριας Περιβάλλοντος Ε.Π.Ε., 1993	α. Παρεμβάσεις που αποσκοπούν στη σύνδεση του Δημόσιου Σήματος με τον Αρχαίο Κεραμικό και την Ακαδημία Πλάτωνος. β. Πεζοδρόμηση των οδών Σαλαμίνος και Πλαταιών, καθώς και διαμόρφωση ελεύθερων χώρων για την αναδείξη του αρχαιολογικού χώρου. γ. Διαμόρφωση της πλατείας, η αποκατάσταση της ιστορικής οικίας Μπότσαρη που βρίσκεται επί της πλατείας και η στέγαση σε αυτή του Μικρού Δημαρχείου του διαμερισματος δ. Αποκατάσταση του παλιού εργοστασίου για τη στέγαση πολιτιστικών δραστηριοτήτων.	« Με την πάροδο του χρόνου και με την επιδιωκόμενη εισροή κατοίκων υψηλότερου οικονομικού επιπέδου, αναμένεται να αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των Ι.Χ. που ανήκουν στην περιοχή» . σελ.86 « Ο μελλοντικός αυτός πληθυσμός αναμένεται να είναι σταθερότερος και ομοιογενέστερος από τον σημερινό, δεδομένου ότι η αναβάθμιση είναι φυσικό να οδηγήσει σταδιακά στην απομάκρυνση σημαντικού αριθμού μεταναστών, κυρίως των εξωτερικών που η εγκατάστασή τους είναι προσωρινή, αλλά και στην αφομοίωση εκείνων που θα απομείνουν ως μόνιμοι κάτοικοι. Θα πρέπει πάντως να ληφθεί υπόψη, λόγω της κεντρικότητάς της, η περιοχή θα προσελκύσει μεγαλύτερο του συήθους ποσοστό ολιγομελών νοικοκυριών» . σελ. 90
Π.Δ. 1998,2003	Το Π.Δ. 23/7-12/8/1998 περί καθορισμού γης και ειδικών όρων δόμησης (ΦΕΚ 616' Δ) όριζε: την απομάκρυνση οχλοσυνών λειτουργιών από την περιοχή με εξαίρεση εκείνες των οδών Θερμοπυλών, Αχιλλεύς, Κωνσταντινουπόλεως και Κολοκυνθούς.	Εγκαταστάθηκαν νέες οχλοσυνές χρήσεις(κέντρα διασκέδασης) και συγκεκριμένα στα οικοπέδα που έχουν πρόσωπο στην Ιερά Οδό, και τα οποία έχουν οριστεί σύμφωνα με την τελευταία τροποποίηση του Π.Δ. (ΦΕΚ 883Δ'/14-8-2003) ως τμήματα αμιγούς κατοικίας.
Προτεινόμενες παρεμβάσεις Ε.Χ.Α.Α.Ε. 2001	α. Καθορισμός χρήσεων γης, β. καθορισμός πέντε τομέων συντελεστών δόμησης με σημαντική μείωση των ισχυόντων, γ. καθορισμός υψών με μείωση των ισχυόντων, δ. πεζοδρομήσεις ε. αποκαταστάσεις όψεων διατηρητέων και αξιόλογων κτιρίων, στ. άλλες σημειακές παρεμβάσεις.	«Στόχος είναι η ανανέωση και επανάχρηση της περιοχής, μέσω του μηχανισμού της αγοράς, ώστε αυτό να ανταποκριθεί στο στόχο ανάδειξης της ιστορίας και της κεντρικότητας, ... σε μία ανταγωνιστικότητα που απαιτεί προβολή και κινητοποίηση από τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. ... μια αναθέρμανση της αγοράς με νέες χρήσεις που εγγυώνται την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. ... Η εμμονή στην επανάχρησή του, ως τόπου κατοικίας, δεν πρέπει να αποτελέσει μονοκαλλιέργεια. Νέες υπηρεσίες-πόλοι έλξης νέας ζήτησης θα χρειαστεί να εγκατασταθούν προσβλέποντας σε μια κατ' αρχήν υπερτοπική πελατεία. ... Διαφαίνεται η αναγκαιότητα κάποιου προωθητή στη διαχείριση της επανάχρησης, μέσω της προβολής και ίσως της προώθησης του marketing της περιοχής για νέες επενδύσεις».

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Σε πρώτο επίπεδο ανάγνωσης, παρατηρούμε ότι οι μελέτες συγκλίνουν σε κάποιους κοινούς στόχους και οπτικές. Σε όλες τις μελέτες, το Μεταξουργείο θεωρείται δυναμικό κομμάτι του ιστορικού κέντρου. Ως κεντρικός στόχος τίθεται, από τη μία, η διατήρηση και η ενίσχυση της κατοικίας, και από την άλλη, η επανακατοίκηση της περιοχής από ανώτερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα. Χαρακτηριστικά, στη μελέτη του 1993 αναφέρεται ότι, επιδιώκεται η «εισροή κατοίκων υψηλότερου οικονομικού επιπέδου», ενώ στη μελέτη του 2011, αναφέρεται ότι πρέπει «να στηριχθεί και να συγκρατηθεί ο υγιής πληθυσμός που έχει απομείνει». Ο τελευταίος χαρακτηρισμός αποκαλύπτει με τον πιο κυνικό τρόπο, το πώς οι κρατικοί μηχανισμοί αντιμετωπίζουν την παρουσία ευαίσθητων κοινωνικά ομάδων στην περιοχή. Ουσιαστικά, αποτελούν «εμπόδιο» για την αναβάθμιση της περιοχής.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης, μπορούμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα σχετικά με την ευθύνη των κρατικών παρεμβάσεων στη δημιουργία της σημερινής εικόνας της περιοχής. Σύμφωνα με την μελέτη αναβάθμισης του 1993, η ύπαρξη οχλουσών χρήσεων, δηλαδή βιοτεχνιών και επαγγελματικών εργαστηρίων στην περιοχή δεν συνάδει με τη «νέα γειτονιά» που οραματίζονται. Η απομάκρυνσή τους αποτελεί κεντρικό ζήτημα και εν τέλει υλοποιείται με το Π.Δ. του 1998. Ως αποτέλεσμα «300 βιοτεχνίες απομακρύνθηκαν και 2.000 περίπου άτομα εκδιώχθηκαν από τα επαγγελματικά τους εργαστήρια έως το 2002, χωρίς να έχει προβλεφθεί η μετεγκατάστασή τους σε άλλη περιοχή» (Δημητριάδης, 1993). Το γεγονός αυτό αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για την εκδίωξη σημαντικού αριθμού κατοίκων, καθώς και για την εγκατάλειψη, εξίσου σημαντικού αριθμού κτιρίων, στοιχείο της κρατικής παρέμβασης προς την κατεύθυνση της υποβάθμισης. Ειρωνεία αποτελεί το γεγονός ότι το 2003 εγκαθίστανται στην περιοχή οι πραγματικά «οχλούσες» χρήσεις, αυτές της βιομηχανίας του θεάματος με τα μεγάλα κέντρα διασκέδασης, σε οικόπεδα που είχαν χαρακτηριστεί ως περιοχές αμιγούς κατοικίας.

Πίνακας 1B. Συγκενρωτικός πίνακας κρατικών μελετών-προτάσεων-παρεμβάσεων 1993-2015.

	Μέτρα	Αποσπάσματα- Σχόλια
Σχέδιο δράσης για το κέντρο της Αθήνας, 2011 σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση	<p>Φορολογική απαλλαγή για το κόστος αποκατάστασης των κατοικιών. Προϋποθέσεις: Το ακίνητο πρέπει να ιδιοκατοικηθεί ή να ιδιοχρησιμοποιηθεί από τον κύριο αυτού ή από μέλος της οικογένειάς του ή εάν εκμισθωθεί, να εκμισθωθεί σε πρόσωπα που το δηλούμενο εισόδημά τους είναι 3πλάσιο του ενοικίου. Ανάλογη ρύθμιση γίνεται και για τον εκσυγχρονισμό και την αποκατάσταση διατηρητέων κτιρίων.</p> <p>Χορήγηση κινήτρου για τις αγοραπωλησίες ακινήτων που θα γίνουν στην περιοχή για χρονικό διάστημα 2 ετών. Συγκεκριμένα, ο φόρος μεταβίβασης από 10%, μειώνεται σε 3% .</p>	<p>Το ΥΠΕΚΑ σε συνεργασία με το ΥΠΠΟΤ προτείνει για την περιοχή τη σήμανση της διαδρομής του «Δημόσιου Σήματος». Εντός του Σχεδίου επισημαίνεται η πρωτοβουλία «Το Δημόσιο Σήμα Μάς Ενώνει!», που αφορά την προσωρινή διαμόρφωση από κατοίκους και άλλες εθελοντικές οργανώσεις σε προς απαλλοτρίωση οικόπεδα στην περιοχή του Δημόσιου Σήματος, τονίζοντας ότι η χρηματοδότηση της δράσης έγινε αποκλειστικά από ιδιώτες χορηγούς και εθελοντική εργασία.</p>
Ρ.Σ.Α. 2012		<p>Απόσπασμα της μελέτης για τις δυτικές περιοχές του κέντρου αναφέρει την ανάδυση σε αυτές «μικρών τόπων αξιολόγησης και πρωτοποριακής δημιουργίας νέων καλλιτεχνών», που επωφελούνται από το άδειο απόθεμα και τον ιδιότυπο, αλλά πλούσιο αστικό ιστό που κληροδότησε η απομάκρυνση και συρρίκνωση της μικρομεσαίας μεταποιητικής δραστηριότητας».</p>
Παρεμβάσεις 2013		<p>Σύμφωνα με ανακοίνωση του Υπουργείου Ανάπτυξης, στις 16-04-2013, πραγματοποιήθηκε συνάντηση όλων των αρμόδιων φορέων από τον ιδιωτικό και το δημόσιο φορέα. Στη συνάντηση αποφασίστηκε η ένταξη του «KM Properties» στο πρόγραμμα ταχείας αδειοδότησης (Fast Track) καθώς και η πρόταση ένταξής του στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα δανειοδότησης Jessica.</p>

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Εν συνεχεία, σε ένα τρίτο και τελευταίο επίπεδο ανάγνωσης, αξίζει να παρατηρήσουμε τη μείωση του κρατικού παρεμβατισμού στην υλοποίηση των αναπλάσεων. Παρατηρούμε ότι με την πάροδο του χρόνου, αυξάνεται ο ρόλος της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ενώ οι κρατικές παρεμβάσεις περιορίζονται στη δημιουργία επιχειρηματικών κινήτρων μέσα σε ένα ευνοϊκό οικονομικό, φορολογικό και κοινωνικό περιβάλλον. Όσον αφορά το «κατάλληλο» κοινωνικό περιβάλλον, εννοείται η απομάκρυνση των φαινομένων

«κοινωνικής παθογένειας» με τις λεγόμενες επιχειρήσεις «σκούπα». Ήδη από το 2009, πραγματοποιούνται ανά διαστήματα ανάλογες επιχειρήσεις για την απομάκρυνση τοξικοεξαρτημένων και μεταναστών (Πηγή: <http://www.tanea.gr>).

Παρ' όλα αυτά, η κρατική παρέμβαση για την ανάπλαση της περιοχής δεν περιορίζεται στην εκπόνηση μελετών και στην θέσπιση μέτρων. Πιο συγκεκριμένα, σημειώνουμε τη μεταφορά της Ταινιοθήκης της Ελλάδος στα σύνορα με το Γκάζι (Ιερά Οδός και Μ. Αλεξάνδρου), την ανακαίνιση του παλιού εργοστασίου μεταξιού και τη μετατροπή του σε Δημοτική Πινακοθήκη (μελέτη 1993) και τις αναπλάσεις των πλατειών Αυδή και Δουρούτη. Αποσπασματικές παρεμβάσεις που δεν εντάσσονται στα πλαίσια ευρύτερων προγραμμάτων για την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και για την επίλυση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού, παρά στοχεύουν στην ένταση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων και στην ανάδειξη της περιοχής σε τόπο καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Ολοκληρώνοντας τις παρατηρήσεις μας, αντιλαμβανόμαστε ότι το κράτος, ως ρυθμιστής των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, κατέχει ρόλο-κλειδί στη διαδικασία μετάλλαξης της περιοχής. Οι ρυθμίσεις και τα μέτρα που θεσμοθετεί δημιουργούν το πλαίσιο και θέτουν τους όρους και τα όρια των αναπλάσεων, ενώ είναι ο μόνος παράγοντας που μπορεί να συγκρατήσει την ολοκλήρωση του φαινομένου του εξευγενισμού και την οριστική εκδίωξη των παλαιών κατοίκων.

3.3. Το φαινόμενο του εξευγενισμού στο Μεταξουργείο

3.3.1. Θεωρία της ζήτησης

Οι λαϊκές κατοικίες με τις εσωτερικές αυλές, τα μισογκρεμισμένα νεοκλασικά, τα στενά δρομάκια ανάμεσα από τα χαμόσπιτα της παλιάς λαϊκής συνοικίας, τα αποτυπώματα των διαφόρων εθνοτικών μικρο-κοινοτήτων που βρίσκουμε διάσπαρτα στο χώρο συνθέτουν το σκηνικό που ταιριάζει στο κοινωνικό προφίλ των ομάδων που έχουν εγκατασταθεί στο Μεταξουργείο, τα τελευταία χρόνια. Ανταποκρίνεται απόλυτα στη φολκλορ ατμόσφαιρα, στη θεατρικότητα, στο μποέμ χαρακτήρα που αναζητούν εκείνοι που ανήκουν στη φερόμενη ως «δημιουργική τάξη». Αμφισβητώντας το συμβατικό τρόπο ζωής και προσπαθώντας να ξεφύγουν από τη «μάζα», υιοθετούν συγκεκριμένα σύμβολα και αισθητικά πρότυπα. Αναζητούν και οικειοποιούνται εικόνες και στοιχεία, ικανά να υποδηλώσουν τη διαφορετικότητά τους, καθώς και την πολιτισμική τους ανωτερότητα. Διεκδικούν το «δικαίωμά» τους να επανακατοικήσουν το κέντρο της Αθήνας, ως οι μόντοι που διαθέτουν την απαραίτητη πολιτισμική παρακαταθήκη για να εκτιμήσουν το «αυθεντικό», το «σπάνιο», το «ιδιαιτερο», ως οι «γενναίοι πρωτοπόροι της νέας αστικής ζωής» (Smith,

1982: 11). Η υιοθέτηση εξειδικευμένης αισθητικής και εκλεπτυσμένου γούστου αποτελεί ουσιώδη επιλογή για την εδραίωση της κοινωνικής και πολιτισμικής τους ταυτότητας.

Μέσα σε αυτό πλαίσιο, τα τελευταία χρόνια, ολοένα και περισσότερες μικρές καλλιτεχνικές και πολιτιστικές ομάδες δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Θέατρα, θεατρικές σκηνές, πολυχώροι, εργαστήρια ζωγράφων και αρχιτεκτόνων, εκθεσιακοί χώροι και γενικότερα κάθε είδος πολιτιστικής δραστηριότητας αναζητά το δικό του χώρο έκφρασης στο Μεταξουργείο, συνθέτοντας ένα ιδιαίτερο συνονθύλευμα υποκειμένων που δρουν στην περιοχή, ως προς την ταξική, οικονομική και κοινωνική τους προέλευση.

Φαινομενικά, η συνύπαρξη αυτή εκδηλώνεται πλήρως αρμονικά. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Γάλλο κοινωνιολόγο Bourdieu, οι αισθητικές επιλογές των ατόμων είναι έκφραση ταξικού διαχωρισμού, καθώς και εργαλείο ταξικών συγκρούσεων (Bourdieu, 2002). Το πολιτισμικό κεφάλαιο που διαθέτει το άτομο δεν ανάγεται αποκλειστικά στην προσωπικότητα και στις προσωπικές του ιδιαιτερότητες. Συνδέεται άμεσα με την κοινωνική του προέλευση και την ανάλογη δυνατότητα πρόσβασής του σε κοινωνικές δομές. Συνεπώς, το εξειδικευμένο γούστο και το υψηλό πολιτισμικό κεφάλαιο προϋποθέτει την ύπαρξη υψηλού οικονομικού και κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς τα δύο τελευταία εξασφαλίζουν την ακώλυτη πρόσβαση σε υλικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αγαθά. Γι' αυτό το λόγο, *«οι υψηλές ποσότητες, τόσο του οικονομικού, όσο και του πολιτισμικού κεφαλαίου αποτελούν μέσο διαχωρισμού σε έναν κοινωνικά κατασκευασμένο χώρο. Ακόμα και τα άτομα που κατέχουν υψηλό πολιτισμικό κεφάλαιο και παράλληλα χαμηλό οικονομικό μπορούν να θεωρηθούν ως κυρίαρχη/ εξουσιαστική τάξη»* (Bourdieu, 2002).

Υπό αυτή την οπτική, η εγκατάσταση στην περιοχή ομάδων υψηλού πολιτισμικού κεφαλαίου και η συνύπαρξη τους με ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες, όπως είναι οι μετανάστες, οι άστεγοι και οι χρήστες ουσιών, ασκεί πιέσεις σε βάρος των τελευταίων. Η γειτονιά αλλάζει ώστε να ικανοποιήσει τις ανάγκες του νέου κοινωνικού δυναμικού σε υπηρεσίες, εγκαταστάσεις και κάθε είδους δομή. Ειδικότερα, η συγκέντρωση καλλιτεχνών σε μια περιοχή αποτελεί, ανέκαθεν, πόλο έλξης για τη βιομηχανία του θεάματος για την οποία το θέαμα *«είναι το κεφαλαίο σε έναν τέτοιο βαθμό συσσώρευσης, ώστε να μετατρέπεται σε εικόνα»* (Debord, 1986: 35). Στην εικόνα αυτή περιλαμβάνονται τα υποκείμενα που δρουν στο χώρο, αλλά και η ιστορία με τις μνήμες του τόπου, τα οποία μετατρέπονται σε θέαμα προς κατανάλωση, και σε εμπόρευμα προς πώληση. Όπως σημειώνει ο Harvey, στη σημερινή καπιταλιστική κοινωνία, *«η εμπορευματοποίηση έχει εξαπλωθεί σε δομές και σχέσεις που είχαν μείνει ανεπηρέαστες, με αποτέλεσμα μια εμπορευματοποίηση της αισθητικής, αλλά και μια αισθητικοποίηση των εμπορευμάτων»* (Harvey, 2009). Πρόκειται, ουσιαστικά, για την μετατροπή του πολιτισμικού κεφαλαίου σε εν δυνάμει εμπόρευμα, με την έννοια της θεαματικοποίησης των χαρακτηριστικών της

περιοχής για την προσέλκυση, αρχικά, του καταναλωτή- συμβόλων και προϊόντων- και της βιομηχανίας της διασκέδασης στη συνέχεια.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, στο Μεταξουργείο, η παρουσία μεταναστών και καλλιτεχνών, η πορνεία, το εμπόριο ναρκωτικών, αλλά και η ιστορική διαδρομή της περιοχής θεαματικοποιούνται και προβάλλονται στον επισκέπτη ως μοναδική εμπειρία.

Με αυτόν τον τρόπο, μετά την εμφάνιση των «εναλλακτικών», της τέχνης και της διανοήσης, έχει αρχίσει να εκδηλώνεται ενδιαφέρον από τη βιομηχανία της διασκέδασης. Παλιά εγκαταλελειμμένα νεοκλασικά και αποθήκες ανακαινίζονται και μετατρέπονται σε gourmet εστιατόρια, εκθεσιακούς χώρους, εναλλακτικά μπαρ και καφενεία προσθέτοντας το Μεταξουργείο στο χάρτη της αθηναϊκής διασκέδασης.

Παρατηρούμε, λοιπόν, την πρακτική εφαρμογή της πολιτισμικής θεώρησης (θεωρία της ζήτησης) του εξευγενισμού, σύμφωνα με την οποία η προσωπική επιλογή, αυτής της νέας «δημιουργικής τάξης» να ζήσει στο κέντρο της πόλης, αποτελεί προπομπό για την εμφάνιση του φαινομένου και για την εισβολή του κτηματικού κεφαλαίου. Είναι ενδιαφέρον να τονιστεί αυτό το ιδιαίτερα οξύμωρο στοιχείο: η προσέλκυση της αγοράς και η διαδικασία μετάλλαξης της περιοχής έχουν την αφετηρία τους στην παρουσία και δράση ομάδων, οι οποίες αποστρέφονται σε μεγάλο βαθμό, τους νόμους της καπιταλιστικής κοινωνίας και της αγοράς. Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε, κύριος λόγος εγκατάστασής τους στην περιοχή ήταν η προσπάθεια αμφισβήτησης, μέσω της χωρικής διαφοροποίησης.

Στην παρακάτω εικόνα, αναφέρονται οι σημαντικότερες καλλιτεχνικές δραστηριότητες που έχουν λάβει χώρα στην περιοχή με πρωτοβουλία ιδιωτικών φορέων. Η κριτική που ασκείται στις συγκεκριμένες διοργανώσεις έγκειται στο γεγονός ότι, ενώ φαινομενικά επιχειρούν να θέσουν κάποιους προβληματισμούς, σχετικά με ζητήματα πόλης, στην πραγματικότητα δεν θίγουν κανένα από τα ουσιαστικά προβλήματα της γειτονιάς. Πρόκειται για πρωτοβουλίες άκαιρες και άτοπες ως προς τις ανάγκες του ήδη υπάρχοντος κοινωνικού δυναμικού. Αντιμετωπίζουν τη γειτονιά ως ένα σκηνικό για την παρουσίαση της καλλιτεχνικής δημιουργίας, πλήρως αποκομμένες από τα προβλήματα του κοινωνικού πλαισίου. Αντίθετα, τα προβλήματα αυτά είτε αποκρύπτονται, είτε προβάλλονται ως φολκλορικά στοιχεία στα πλαίσια ενός θεάματος. Η οικονομική κρίση και η πολιτική αβεβαιότητα των τελευταίων χρόνων έχει αναστείλει τη συνέχιση αυτών των διοργανώσεων, όπως αναφέρουν και οι επίσημες ιστοσελίδες τους.

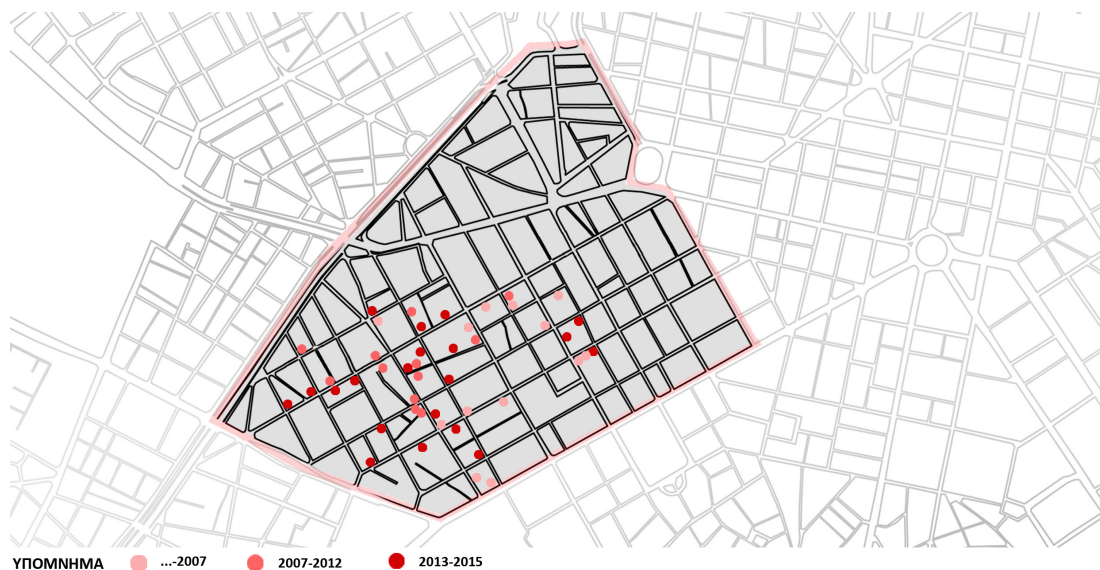
Όπως μπορούμε να διαβάσουμε στον χάρτη παρακάτω, η οικονομική κρίση δεν έχει επηρεάσει τον τομέα της διασκέδασης. Την τελευταία διετία, οι χώροι διασκέδασης στην περιοχή έχουν πολλαπλασιαστεί, γεγονός που συμβάλλει στην μεταλλαγή του χαρακτήρα της περιοχής, ως προς τον κόσμο που την επισκέπτεται, τα ωράρια που η γειτονιά είναι «ζωντανή», καθώς και την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος στην ολότητά του.

Σχήμα 1. Καλλιτεχνικές εκδηλώσεις στο Μεταξουργείο (2007-2015)

	ReMap	Km Public Murals
Περιγραφή	Διεθνές πρόγραμμα σύγχρονης τέχνης. Εγκαταλελειμένα κτίρια της περιοχής μετατρέπονται σε χώρους τέχνης.	Δημόσιως εκτεθειμένοι, κενοί πλευρικοί τοίχοι πολυώρων κτιρίων του '60 και του '70 μετατρέπονται σε γκαλερί δημόσιων τοιχογραφιών.
Διοργάνωση	RemapKM	Οίλιος, ReMapKM
Ημερομηνία Διεξαγωγής	2007, 2009, 2011 2013, 2017	2010-2012
		

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Σχήμα 2: Χώροι διασκέδασης στο Μεταξουργείο

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Ολοκληρώνοντας αυτό το κομμάτι της έρευνας, τίθεται ένα βασικό ζήτημα: το πώς η τέχνη και γενικότερα η διοργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε μία περιοχή

χρησιμοποιούνται ως θέαμα για το καταναλωτικό κοινό και εργαλείο για την προσέλκυση του επενδυτικού κεφαλαίου, ερώτημα που αφορά άμεσα και την περιοχή μελέτης.

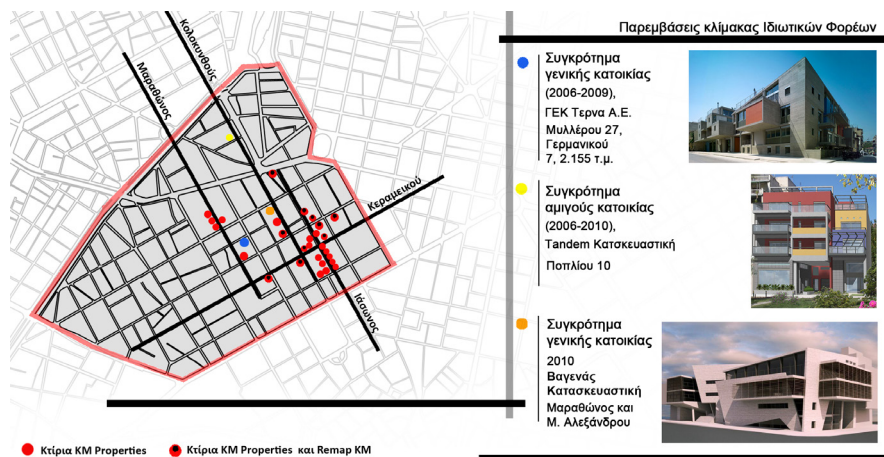
3.3.2. Θεωρία της προσφοράς

Σύμφωνα με τον Harvey, «μετά το 1973, η διαμόρφωση των πόλεων μέσα από την οργάνωση θεαματικών χώρων έγινε μέσο για να προσελκύνονται κεφάλαια και άνθρωποι (του σωστού είδους) σε μία περίοδο έντονου ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων και πολεοδομικής επιχειρηματικότητας» (Harvey, 2009: 135). Σε μια τέτοια κατεύθυνση, στο Μεταξουργείο, σε μία περιοχή ανέχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, προαλείφεται μια εξευγενισμένη ζώνη κατοικίας.

Από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής, το βασικότερο είναι το μεγάλο ποσοστό διαθέσιμων ακινήτων σε συνδυασμό με την υποβάθμιση του ίδιου και του δημόσιου χώρου. Ο Harvey τονίζει ότι, «η εμφύτευση νέων συστημάτων πρέπει είτε να περιμένει να περάσει ο «φυσικός» χρόνος ζωής του παλιού συστήματος, είτε να προωθήσει τη διαδικασία της «δημιουργικής» καταστροφής, η οποία στηρίζεται στη βίαιη υποτίμηση ή καταστροφή περιουσιακών στοιχείων του παρελθόντος προκειμένου να ανοίξει ο δρόμος για το καινούργιο» (Harvey, 2009: 135). Υπό αυτή την έννοια, η υποβάθμιση της περιοχής, η περιφνημη «γκετοποίηση» στην οποία επανέρχονται συστηματικά τα μέσα ενημέρωσης τα τελευταία χρόνια, ανοίγει το δρόμο για την εγκαθίδρυση νέων κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών. Σύμφωνα με τον Smith και τη θεωρία του σχετικά με τα στάδια εκδήλωσης του εξευγενισμού, «η φυσική φθορά και η οικονομική ύφεση στο κέντρο της πόλης είναι ένα αυστηρά λογικό, “ορθολογικό” αποτέλεσμα της λειτουργίας των αγορών της γης και της κατοικίας» (Smith, 1996). Το ενδιαφέρον των επενδυτών εκδηλώνεται λόγω της πιθανότητας ύπαρξης τεράστιων ποσοστών κερδοφορίας μέσω της εντατικότερης και αποδοτικότερης εκμετάλλευσης της γης και των κτιρίων. Σύμφωνα με τον Smith (1996), «το χάσμα προσόδου (*rent gap*), η διαφορά δηλαδή, ανάμεσα στην πραγματική πρόσοδο, την περίοδο της απαξίωσης, και στην εν δυνάμει πρόσοδο, που μπορεί να αποφέρει η αξιοποίηση γης και ακινήτων, αποτελεί κρίσιμη συνθήκη για τη δημιουργία φαινομένων *gentrification*», καθώς αποτελεί «την απαραίτητη προϋπόθεση για την επιστροφή του κεφαλαίου και των επενδύσεων στην πόλη» (Smith, 1996).

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι σημαντικό ρόλο στην επιστροφή του κεφαλαίου κατέχει και το γεγονός ότι το Μεταξουργείο γειτνιάζει με τις περιοχές του Γκαζοχωρίου και του Ψυρρή, περιοχές, οι οποίες έχουν ήδη υποστεί παρεμβάσεις «αναβάθμισης» και ήδη θεωρούνται κορεσμένες από τις χρήσεις της διασκέδασης και της αναψυχής. Το γεγονός αυτό οδηγεί στην αναζήτηση γειτονικών περιοχών, οι οποίες παρέχουν διαθέσιμο χώρο, όπως είναι η περίπτωση του Μεταξουργείου.

Σχήμα 3. Σημειακές παρεμβάσεις στο Μεταξουργείο

Πηγή: Ϊδια επεξεργασία

Όπως παρατηρούμε, οι σημαντικότερες επεμβάσεις στην περιοχή έχουν πραγματοποιηθεί από ιδιωτικούς φορείς και κυρίως την περίοδο 2006-2012, οι οποίοι διέβλεπαν την άνοδο της αξίας των ακινήτων μέσα από την ανάδειξη του Μεταξουργείου σε θύλακα εξευγενισμένης κατοικίας. Η άνοδος αυτή επιβάλλει μια πολιτική προώθησης που δεν περιορίζεται στο ίδιο το ακίνητο αλλά επεκτείνεται στον τόπο, στην ατμόσφαιρά του, στον τρόπο ζωής και εν τέλει στους ανθρώπους που τον βιώνουν.

Σε αυτά τα πλαίσια, το Μεταξουργείο προβάλλεται ως περιοχή προικισμένη με ορισμένες ιδιότητες, με ένα συγκεκριμένο στυλ: είναι η νέα γειτονιά εναλλακτικών. «Δίνεται ένα νέο νόημα στο κτισμένο περιβάλλον, το οποίο καθορίζει την κοινωνική και φυλετική αναδιάρθρωση του χώρου» (Smith, 1996, σελ.14). Επιδιώκεται μέσα από αυτό, η κοινωνική καταξίωση και η προσωπική προβολή, ενώ «αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι, διερευνώντας τα πεδία των διαφοροποιημένων γούστων και αισθητικών προτιμήσεων, δίνουν εκ νέου έμφαση στη συσσώρευση του κεφαλαίου που ο Bourdieu αποκαλεί συμβολικό κεφάλαιο» (Harvey, 2009: 308). Ως συμβολικό κεφάλαιο μπορούμε να ορίσουμε τη «συγκέντρωση αγαθών πολυτελείας που μαρτυρούν το γούστο και την ανωτερότητα του ιδιοκτήτη

τους» (Harvey, 2009: 308). «*Το συμβολικό κεφάλαιο είναι μετασηματισμένο χρηματικό κεφάλαιο*» (Harvey, 2009: 308), το οποίο αποκρύπτει την πραγματική του φύση, κάτω από το μανδύα της κουλτούρας και της αισθητικής. Υπό αυτή την οπτική, αντικείμενα, εικόνες και σύμβολα χρησιμοποιούνται για να υποδηλώσουν την οικονομική και κοινωνική ανωτερότητα του κατόχου τους. Η αξία χρήσης του κτιρίου, έρχεται σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με τη συμβολική του αξία και την εν δυνάμει ανταλλακτική αξία, η οποία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη συμβολική. Ένα μεγάλο ποσοστό των κινήσεων που έχουν πραγματοποιηθεί με στόχο την ανάπλαση της περιοχής του Μεταξουργείου τίθενται στα πλαίσια του συγκεκριμένου τρόπου σκέψης και η κριτική που δέχονται έγκειται ακριβώς σε αυτό το γεγονός.

Ειδικότερα, πρόκειται για πολυτελείς κατασκευές με αξίες διαμερισμάτων πολύ μεγαλύτερες από αυτές που υπάρχουν στην ευρύτερη περιοχή. Επιδιώκεται η «εμφύτευση» ανώτερων οικονομικών τάξεων σε μία λαϊκή συνοικία μεσαίων και χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων. Απευθύνονται σε «άλλους» κατοίκους: σε μία ανώτερη οικονομική τάξη, διαφορετική από το υπάρχον κοινωνικό δυναμικό, με ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά.

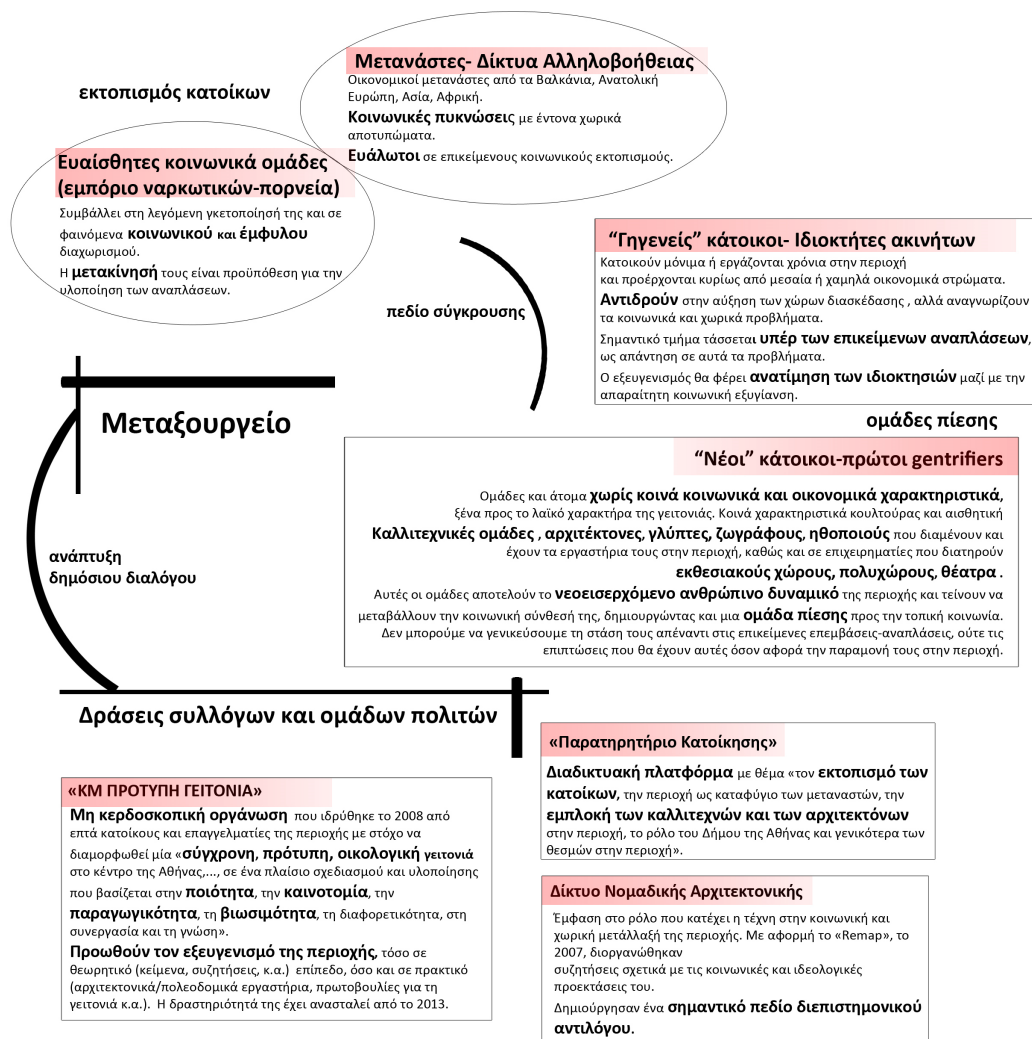
Όπως αναφέρεται στην επίσημη ιστοσελίδα κατασκευαστικής εταιρείας που συμμετέχει στα σχέδια ανάπλασης, στόχος είναι «*η περιοχή να εξελιχθεί σε μια βιώσιμη και ελκυστική, νέα γειτονιά στο κέντρο της πόλης, με δυνατότητα να επεκτείνει τα χαρακτηριστικά της και να φιλοξενήσει μια νέα γενιά Αθηναίων, με ισορροπημένο συνδυασμό παραγωγικών και δημιουργικών χρήσεων που θα προσελκύσουν τους πολίτες πίσω στο κέντρο*» (Πηγή: <http://www.oliaros.com>). Η ανακοίνωση αυτή προσποιείται ότι η περιοχή είναι ακατοίκητη. Αγνοεί, ηθελημένα, τις μικροαστικές οικογένειες, τα χαμηλά οικονομικά στρώματα, τους επαγγελματίες και τις κοινωνικά ευαίσθητες ομάδες, οι οποίες αποτελούν το σημερινό πληθυσμό της. Ουσιαστικά, παραβλέπει τις ανάγκες των σημερινών κατοίκων και τα προβλήματα της σημερινής περιοχής. Αντίθετα, οραματίζεται μια νέα περιοχή, με διαφορετικούς κατοίκους και άλλες ανάγκες.

Ολοκληρώνοντας, η οικονομική κρίση των τελευταίων πέντε χρόνων, λειτούργησε ως τροχοπέδη για την υλοποίηση των αναπλάσεων και γενικότερα, για την εισροή του real estate στην περιοχή. Από το 2012 και μετά παρατηρείται μια μεγάλη μείωση της οικοδομικής δραστηριότητας στην περιοχή. Η αλλοίωση των υφιστάμενων χρήσεων και της σύνθεσης του πληθυσμού εντοπίζεται, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, κυρίως στην αύξηση των χώρων διασκέδασης.

3.3.3 Ο ρόλος της κοινωνικής δυναμικής στην εξέλιξη του εξευγενισμού

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα σκιαγραφήσουμε την κοινωνική δυναμική της περιοχής. Θα καταγράψουμε τις ομάδες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή και των οποίων η ζωή θα επηρεαστεί άμεσα από τις επικείμενες αναπλάσεις. Είναι οι άνθρωποι που επηρεάζουν

Σχήμα 4. Κοινωνική Δυναμική

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

και διαμορφώνουν την εικόνα της πόλης, ενώ, την ίδια στιγμή η μορφολογία της πόλης επηρεάζει και διαμορφώνει τις ζωές τους. Ο κοινωνιολόγος Halbwachs αναφέρει, «και οι δύο(η πόλη και η κοινωνία) φέρουν η μια το αποτύπωμα της άλλης. ... Κάθε όψη της πόλης έχει ιδιαίτερη σημασία για τα άτομα που τη βιώνουν και αυτή η σημασία αντιστοιχεί σε διαφορετικές όψεις της δομής της κοινωνίας» (Halbwachs, 1980: 2). Στο παρακάτω διάγραμμα επιχειρείται μια σχηματική απεικόνιση της κοινωνικής δυναμικής, με στόχο να κατανοηθεί ο πολύμορφος χαρακτήρας της περιοχής αλλά και η πρακτική εφαρμογή των θεωριών που αναπτύχθηκαν.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο παρόν άρθρο έγινε μια προσπάθεια καταγραφής των κοινωνικών και πολιτικών πιέσεων που ασκούνται για την συνολική μετάλλαξη (χωρική και κοινωνική) μιας περιοχής του ιστορικού κέντρου της Αθήνας, του Μεταξουργείου. Οι κινήσεις που καταγράφονται τείνουν προς την ολοκλήρωση της εξευγενιστικής διαδικασίας, όπως αυτή περιγράφεται στη διεθνή βιβλιογραφία. Μέσα από τη συλλογιστική διαδικασία που ακολουθήσαμε, διαπιστώνουμε ότι η ανάπλαση του Μεταξουργείου πραγματοποιείται με σαφείς εξευγενιστικούς όρους, ενώ καταγράφονται παραδείγματα και των δύο θεωριών ερμηνείας του φαινομένου.

Το Μεταξουργείο, από μια περιοχή «γκέτο», μετατρέπεται στη νέα εναλλακτική γειτονιά της Αθήνας, όπου καλλιτέχνες και δημιουργοί αναζητούν το δικό τους χώρο έκφρασης. Η μεταλλαγή των αντιλήψεων των υποκειμένων για αυτή την άλλοτε περιθωριοποιημένη περιοχή, συμβάλλουν με το δικό τους τρόπο στη συγκέντρωση του επενδυτικού ενδιαφέροντος και στην μετέπειτα χωρική και κοινωνική μετάλλαξη της περιοχής. Καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία προβολής κατέχουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με τα διάφορα περιοδικά lifestyle. Κατασκευάζουν μια νέα αντίληψη για την περιοχή ως έναν προνομιακό τόπο για να ζει κάποιος, ως ένα στοιχείο που θα «σε ξεχωρίσει» από τη μάζα, ως έναν τρόπο αμφισβήτησης του κυρίαρχου συστήματος, αποκρύπτοντας την πραγματική φύση αυτής της προβολής, δηλαδή την όψη του οικονομικού κέρδους. Στη συγκεκριμένη διαδικασία μπορούμε να αντιληφθούμε την θεωρία της ζήτησης που αντιλαμβάνεται ως κεντρικό μοχλό για την εξευγενιστική διαδικασία τις ατομικές επιλογές και αντιλήψεις των υποκειμένων για την πόλη.

Τη θεωρία της προσφοράς στο πλαίσιο του εξευγενιστικού φαινομένου μπορούμε να εντοπίσουμε αν αναλύσουμε τις μέχρι τώρα παρεμβάσεις και προτάσεις από ιδιωτικούς και κρατικούς φορείς. Πρόκειται για κινήσεις που στοχεύουν στην κοινωνική και οικονομική μετάλλαξη της περιοχής μέσω αστικών αναπλάσεων. Η κριτική που ασκείται, έγκειται στο γεγονός ότι ενώ, αναγγέλλουν τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στην περιοχή, δεν

προσπαθούν να λύσουν τα προβλήματα που την καθιστούν «γκέτο». Αντίθετα, προσπαθούν να τα εκτοπίσουν με βίαιες πρακτικές, απουσία οποιασδήποτε κοινωνικής μέριμνας.

Η πόλη δεν είναι ένα λευκό χαρτί που επιδέχεται την οποιαδήποτε αλλαγή. Η κοινωνική δυναμική που εμπεριέχεται σε αυτή, με τις εκάστοτε συγκρούσεις και συμμαχίες, είναι αυτή που τη διαμορφώνει και την καθορίζει. Ακριβώς για αυτό το λόγο, «οι χωρικές πρακτικές δεν είναι ποτέ ουδέτερες στις κοινωνικές υποθέσεις» (Harvey, 2009: 321). Με την επίκληση στις θεωρίες του εξευγενισμού, κινδυνεύουμε να θεωρητικοποιήσουμε το αστικό φαινόμενο και να το εντάξουμε σε ένα πλήρες κλειστό κατασκευασμένο πλαίσιο θεώρησης και εξέλιξης. Κάτι τέτοιο θα μας οδηγήσει σε απλουστευμένες και βεβιασμένες γενικεύσεις, οι οποίες αγνοούν την κοινωνική και ατομική δυναμική. Ο De Certeau αναφέρεται στην μοναδικότητα του ατόμου μέσα στην πόλη με ένα ιδιαίτερα ρομαντικό τρόπο που, όμως, αντισταθμίζει την αυστηρή ορθολογικότητα των παραπάνω θεωριών: «*το πλήθος των βημάτων δίνουν στους χώρους το σχήμα τους. Υφαίνουν τόπους και έτσι δημιουργούν την πόλη μέσα από τις καθημερινές δραστηριότητες*» (De Certeau, 2010: 253). Υποστηρίζει ότι το περπάτημα του κάθε ατόμου ξεχωριστά ορίζει ένα χώρο έκφρασης. Το κάθε άτομο με την καθημερινή του παρουσία και δράση στο χώρο, διαμορφώνει τη δική του πραγματικότητα και μπορεί να ασκήσει πίεση για μια διαφορετική εξέλιξη.

Η εξέλιξη του Μεταξουργείου παραμένει μετέωρη. Οι θεωρίες που μελετούν τα φαινόμενα της πόλης μπορούν να μας προϊδεάσουν για το τι μπορεί να ακολουθήσει. Οι πολεοδομικές παρεμβάσεις και η εισροή νέων χρήσεων έχουν αλλάξει τον χαρακτήρα της περιοχής, χωρίς όμως να μπορούμε να μιλήσουμε για εξευγενισμό της περιοχής. Ανασταλτικό ρόλο στη διαδικασία κατέχει αναμφίβολα η εκδήλωση της οικονομικής κρίσης το 2012. Παρ' όλα αυτά, η συνεχής αύξηση των χώρων διασκέδασης σε συνδυασμό με τη δυνατότητα επίτευξης *rent gap* (χάσμα προσόδου), μας επιτρέπει να ισχυριστούμε ότι με τις κατάλληλες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, υπάρχουν όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ολοκλήρωση του φαινομένου.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Bourdieu, P. (2002) *Η διάκριση: Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*. Αθήνα: Πατάκης.
- De Certeau, M. (2010) *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική*. Αθήνα: Σμίλη.
- Debord, G. (1986) *Η κοινωνία του θεάματος*. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος.
- Δελαγραμμάτικας, Θ. (2004) *Αστική ανάπτυξη και ιστορικό κέντρο: Πέντε ευρωπαϊκά παραδείγματα*. Διάλεξη, 2004/137. Ε.Μ.Π.

- Δημητριάδης, Ι. (1993) *Μεταξουργείο: Μελέτη αναβάθμισης, Γ' φάση*. Τεύχος Παρουσίασης του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας-Αττικής 2021. Αθήνα: Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Ιούνιος 2011.
- Δρίτσα, Α. (2009) *Αναπλάσεις αστικών περιοχών: Φαινόμενα gentrification: Το παράδειγμα του Μεταξουργείου*. Μεταπτυχιακή διατριβή. Ε.Μ.Π.
- Harvey, D. (2009) *Κατάσταση της μετανεωτερικότητας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καούνη, Δ. (2012) Ο μετασηματισμός του κέντρου της Αθήνας την εποχή της οικονομικής κρίσης: Το παράδειγμα του Μεταξουργείου. Μεταπτυχιακή διατριβή. Ε.Μ.Π.
- Lefebvre, H. (2007) *Το δικαίωμα στην πόλη*. Αθήνα: Κουκκίδα.
- Μουκούλης, Π. (2007) *Φαινόμενα gentrification στην Αθήνα: Θεωρητικές προσεγγίσεις για τη δημιουργία, την εξέλιξη και τις επιπτώσεις τους στον αστικό χώρο*. Διπλωματική εργασία. Ε.Μ.Π.
- Μουκούλης, Π. (2008) *Φαινόμενα "Gentrification" στην Αθήνα; Διερεύνηση των χωρικών, λειτουργικών και κοινωνικών αναδιαρθρώσεων και σύγκριση με τη διεθνή εμπειρία*. Μεταπτυχιακή εργασία. Ε.Μ.Π.
- Πατατούκα, Ε. (2010) *Real estate και το ζήτημα της στέγης στην ελληνική πόλη: Μεταξουργείο και λαχανόκηποι Μενεμένης*. Διπλωματική εργασία: Ε.Μ.Π.
- Rossi, A. (1991) *Η αρχιτεκτονική της πόλης*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών.
- Savage, M. and Warde, A. (2005) *Αστική κοινωνιολογία, καπιταλισμός και νεωτερικότητα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- ΦΕΚ 616 Δ'/1998, Π.Δ. 23-7-98 «Καθορισμός χρήσεων της γης και ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης στην περιοχή του Μεταξουργείου».
- ΦΕΚ 883 Δ'/2003, Τροποποίηση του Π.Δ/τος της 23.7/19.8.1998 περί καθορισμού χρήσεων της γης και ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης στην περιοχή του Μεταξουργείου.

Ξενόγλωσση

- Halbwachs, M. (1980) *The collective memory*. New York: Harper & Row Colophon Books.
- Harvey, D. (1982) *The limits to the capitals*. Oxford: Blackwell.
- Ley, D. (1981) "Inner-city revitalization in Canada: A Vancouver case study". *Canadian Geographer*, 25 (2), pp. 124-148.
- Smith, N. (1996) *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*. London: Routledge.
- Smith, N. (1982) "Gentrification and uneven development". *Economic Geography*, 58 (2), pp. 139-155.

Zukin, S. (1982) *Loft living: Culture and capital in urban change*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Zukin, S. (1987) "Gentrification: Culture and capital in the urban core". *Annual Review of Sociology*, 13, pp. 129-147.

Δικτυακοί τόποι

Δίκτυο Νομαδική Αρχιτεκτονική (c2015) <http://nomadikiarxitektoniki.net/> [τελευταία επίσκεψη: 20/06/2013].

Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης & Τουρισμού (c2016) <http://www.mindev.gov.gr/?p=10566> [τελευταία επίσκεψη: 20/06/2013].

<http://www.kmprotypigeitonias.org> [τελευταία επίσκεψη: 15/05/2013].

<http://www.menometaxourgeio.gr/Content/Idea.asp> [τελευταία επίσκεψη: 20/06/2013].

Oliaros (2015) <http://www.oliaros.com/> [τελευταία επίσκεψη: 20/06/2013].

ReMap 4 (2013) <http://remapkm.com/4/> [τελευταία επίσκεψη: 20/06/2013].

Ντούρα Μαγδαληνή
Αρχιτέκτονας Μηχανικός, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
e-mail: mntoura(AT)gmail.com

Παπαδάκη-Μαραγκού Ήρα
Αρχιτέκτονας Μηχανικός, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
e-mail: papadakiira(AT)gmail.com

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΣΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΚΑΛΛΙΩΡΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Γιαννακούρου Τζίνα	- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)
Καρύδης Δημήτρης	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Κοσμόπουλος Πάνος	- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ)
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαλούτας Θωμάς	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Μαντουβάλου Μαρία	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Μελαχροινός Κώστας	- Queen Mary, University of London
Μοδινός Μιχάλης	- Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Université de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χαστάογλου Βίλμα	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)

αιχώρος

ΤΕΥΧΟΣ 24 | ΕΤΟΣ
ISSUE 24 | YEAR 2016

Δέφνερ, Α.Μ., Καλλιώρας, Δ.

4

Πολεοδομία, Χωροταξία, Περιφερειακή Ανάπτυξη: Σύγχρονες Τάσεις, Νέοι Επιστήμονες

Τσαβδάρογλου, Χ.

7

Ο διεκδικούμενος Κοινός Χώρος, μεταξύ δημιουργικής πόλης και εξεγερμένης πόλης:
Η περίπτωση της Ιστανμπούλ

Ρεμπής, Ν.

27

Εντοπισμός γεωγραφικά αποκλεισμένων περιοχών και κατοίκων
της Περιφέρειας Κρήτης από το αγαθό της υγείας

Ντούρα Μ., Παπαδάκη-Μαραγκού, Η.

46

Κοινωνική δυναμική και χωρικές μεταλλάξεις: Το παράδειγμα του Μεταξουργείου

Κυριακίδης, Χ.

67

Προσεγγίζοντας τη λειτουργία του δημόσιου αστικού χώρου με γνώμονα
τις τοπικές παραμέτρους: Συγκριτική μελέτη μεταξύ Λάρισας και Nottingham

Καπιτσίνης, Ν.

86

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη μεταφορά επιχειρήσεων:
Συγκριτική ανάλυση της προ και μετα-κρίσης μετακίνησης των Ελληνικών επιχειρήσεων στην
Βουλγαρία.

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Γκιάλης Σ.

123

Λός Λαμπριανίδης, Θανάσης Καλογερέσης & Γρηγόρης Καυκαλάς (Επιμέλεια) (2016)
*Χωρική ανάπτυξη και ανθρώπινο δυναμικό:
Νέες θεωρητικές προσεγγίσεις και η εφαρμογή τους στην Ελλάδα*